

Το κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου το 1837 (από την «Εφετηρίδα» του Κλάδου).

Το κτήριο του πρώτου Εθνικού Τυπογραφείου (και ο χάρτης της Βενετίας στην πράξη)

«Οι αξιολογές προσθήκες όλων των εποχών στη σημερινή υπόσταση ενός μνημείου πρέπει να γίνουν σεβαστές, γιατί σκοπός της αποκαταστάσεώς του δεν είναι η ενότητα του αρχικού ρυθμού. Όταν ένα κτίριο φέρει υπερήμενες φάσεις διαφόρων εποχών, η επαναφορά στην αρχική του κατάσταση δε δικαιολογείται παρά μόνο κατ' εξαίρεση. Αν, δηλαδή, τα στοιχεία που θα αφαιρεθούν έχουν πολύ μικρή σημασία και η σύνθεση που θα αποκαλυφτεί είναι μεγάλης ιστορικής, αρχαιολογικής ή αισθητικής αξίας, κι ακόμη αν η κατάσταση της διατηρήσεώς του μνημείου κριθεί αρκετά ικανοποιητική. Η κρίση σχετικά με την αξιολόγηση των μεταγενέστερων στοιχείων και η απόφαση για την απόλειψή τους δεν θα πρέπει να εξαρτώνται μόνο από το άτομο που ανέλαβε τη μελέτη του έργου» (Χάρτης της Βενετίας -1964- άρθρο II).

Από τα μέσα του 1982 και με εμπνευστή τον Αντώνη Τρίτη είχε αρχίσει στο τότε Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΥΧΟΠ) η εκπόνηση σχεδίου για την πεζοδρόμηση της οδού Πανεπιστημίου, στην Αθήνα, για πεζοδρομήσεις κόμβων προς αυτή δρόμων και δημιουργία ελεύθερων χώρων. Προς το τέλος εκείνου του έτους δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα στο σχέδιο αυτό, με πρώτο ένα ολασέλιδο άρθρο στο «Βήμα» (1). Ταυτόχρονα τέθηκε επί τάπητος η τύχη του κτηρίου του Αρσακείου και των κτιρίων που στεγάζαν το Πρωτοδικείο Αθηνών, μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου, Σανταροζά,

Σταδίου και Αρσάκη. Το Δεκέμβριο του 1982 δημοσιεύονται, κατ' αποκλειστικότητα στο «Βήμα», τα σχέδια ανάπλασης του τετραγώνου του Πρωτοδικείου (2). Κατά τα σχέδια αυτά, καταδαφίζονται τα κτίρια-προσθήκες του Πρωτοδικείου και παραμένει το κτίριο που αρχικά κτίστηκε για να στεγάσει το πρώτο Εθνικό Τυπογραφείο της χώρας, ακολουθώντας αυτή τη χρήση μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Στο άρθρο της εφημερίδας, αν και με λάθος το έτος οικοδόμησης, γίνεται ρητή μνεία της ιδιότητας του κτηρίου αυτού.

Όπως είναι γνωστό, τα σχέδια του ΥΧΟΠ για την Πανεπιστημίου, όπως

και κάθε άλλο μεταλεπίβολο σχέδιο για αναπλάσεις στην πρωτεύουσα, παρέμεινε στα συρτάρια του. Όμως, τελικά, έγιναν δεκτά και προχώρησαν τα σχέδια για πεζοδρόμηση της οδού Κοραή και ανάπλαση του τετραγώνου του Πρωτοδικείου, με αναστήλωση του Αρσακείου, για να στεγάσει το Συμβούλιο της Επικρατείας, και με επεμβάσεις στο δικό του τετράγωνο. Ήδη, από τον Ιούνιο του 1983, ο Τύπος ανήγγελλε ότι ο ίδιος ο Πρωθυπουργός υιοθέτησε την πρόταση για τις αναπλάσεις (3), προκαλώντας νέες συζητήσεις και άβυσθο επιστολογραφία. Με τις αντιδράσεις που προκαλούνται, αναβάλλεται η ανά-

πλαση και πάντως, η καταδάρση των κτιρίων του Πρωτοδικείου δεν αρχίζει παρά στα μέσα του 1985. Όμως, στην αρχή του 1984 ο ίδιος ο Πρωθυπουργός παίρνει δημόσια θέση για την καταδάρση όλων των κτιρίων του Πρωτοδικείου και για τη δημιουργία πνεύμονα πρασίνου στο οικοδομικό του τετράγωνο.

Με την εξέλιξη αυτή, τίθεται θέμα επιστημονικής θεμελίωσης της ιστορικότητας του κτιρίου του πρώτου Εθνικού Τυπογραφείου, πράγμα που αναλαμβάνει ο συγγραφέας αυτού του άρθρου και, μετά από έρευνα, παραδίδει γνωμοδότηση το στη Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών (Γ 7) του ΥΧΟΠ (4), η οποία διαβιβάζεται στον Υπουργό και, πλέον, εμπνέεται η άποψη για διατήρηση του κτιρίου αυτού. Έτσι, προχωρεί η καταδάρση των πρόσθετων κτιρίων και η ανάπλαση, χωρίς, όμως, να ακολουθηθεί το αρχικό σχέδιο, οπότε και στήνεται το ακατάλλητο πλαστικό στέγαστρο πίσω από την όψη του κτιρίου προς την Πανεπιστημίου, η οποία και παραμορφώνεται οπτικά.

Νέα διαμάχη δημιουργείται γύρω από την καταδάρση του κτιρίου του θεάτρου «Ορφείας», στο προαίλιο του Αρκαείου, γίνονται μεγάλες κινητοποιήσεις για τη διατήρησή του, τελικά, όμως, καταδικάζεται τον Αύγουστο του 1987, ενώ προχωρούν οι εργασίες για την αναστήλωση του Αρκαείου. Έτσι, φτάνουμε στο σημείο όπου θα πρέπει να προχωρήσει η αναστήλωση του κτιρίου του πρώτου Εθνικού Τυπογραφείου. Και τότε, δημιουργείται διαφορά αντιλήψεων μεταξύ υπηρεσιών του ΥΠΕΧΩΔΕ (δια-

δόχου του ΥΧΟΠ) και υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού. Πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση, αφού για πρώτη φορά, **ισως, τίθεται επιτακτικά και μεταξύ κρατικών υπηρεσιών το θέμα της εφαρμογής του Χάρτη της Βενετίας στην πράξη.** Πριν δούμε από τη δική μας άποψη το θέμα, ας εξετάσουμε με μεγάλη συντομία την ιστορία του κτιρίου.

Ιστορία του κτιρίου

Το κτίριο οικοδομείται το 1835, δηλαδή πρόκειται για ένα από τα πρώτα δημόσια κτίρια της χώρας, της οθωμανικής εποχής, και στεγάζει το «Βασιλικόν Τυπογραφείον και Λιθογραφείον», με πρώτο Έφορο το Δ. Άνσελμον, διευθυντή τυπογραφίας τον Αποστολίδη και διευθυντή λιθογραφίας το Φύρστερ, και με προσωπικό έναν ταμία, έναν οικονομό υλικού, ένα διορθωτή και βοηθό ταμία, καθώς και τεχνίτες-τυπογράφους (5). Το κονδύλι κατασκευής φτάνει τις τότε 40.339,25 δραχμές (6). Σε γαλκογραφία της εποχής που αναδημοσιεύουμε εικονίζεται το κτίριο, από τη γωνία των οδών Σταδίου-Σανταράζα, που αποτελείται από ισόγειο, ημιυπόγειο χώρο επί της Σανταράζα και ένα ευρύχωρο δωμάτιο πάνω από το μέσο του ισόγειου, που χραισμεύε ως κατοικία του διευθυντή. Το όλο σχήμα του κτιρίου είναι σε Π κεφαλαίο.

Τη νύχτα της 25ης προς 26η Αυγούστου του 1854, όταν διευθυντής του Τυπογραφείου ήταν ο συνταγματάρχης του πυροβολικού Ιω. Καρβούνης (ή Καρβούνης) (7), παίρνει φωτιά το κτίριο και αντιγράφουμε κατά λέξη

τη σχετική είδηση από εφημερίδα της εποχής (8):

«Εγένετο παρανόημα του πυρός κατά το ήμισυ μέρος αυτού, ως διασυνδεδεμένων των δύο πλευρών του, εις μίαν των οποίων υπήρχε και το μέγα ταχυμεστρίον. Άπασα η δοξεία δυνατή συνδρομή δεν απήλλαξε τούτο από της φθοράς, ότι το πυρ διεδόθη άνωθεν, από του μεσοίου μέρους, όπου κατώκει ο Διευθυντής κ. Καρβούνης, μετά της οικογενείας του. Εισέτι άγνωστον μένει πως εξήφθη το πυρ εκ του μέρους αυτού, ότε υπήρχεν απών μετά της οικογενείας του εν τη νήσω του Πόρου ο κ. Καρβούνης, έμενε δε εις υπέρθετος τούτου προς απλήν φύλαξιν».

«Το Δημόσιον εξήμιωθη πραγματικώς μέχρι των 50 και 60.000 δρχ., και συγχρόνως ο κ. Καρβούνης εξηφανίσθη, ως απωλεσθείσης όλης της κινητής περιουσίας του».

Και η εφημερίδα προσθέτει ότι το υλικό του Τυπογραφείου και του Χυτηρίου έπαθε μικρές ζημιές, αντίθετα προς το Λιθογραφείο. Σημειώνουμε ότι πρόκειται για εποχή όπου έχει ξεσπάσει ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ότι σε λίγο αποκλείονται Αθήνα και Πειραιάς από τους «συμμαχικούς» στόλους, ενώ έχει εκδηλωθεί επιδημία χολέρας και, την ίδια περίοδο, εκδηλώνονται στην Αθήνα άλλες δύο μεγάλες πυρκαγιές, από τις οποίες η μία αποσπάρει το Αστυνομικό τμήμα της εποχής.

Διάδοχος στη θέση Διευθυντή του Εθν. Τυπογραφείου, ο Γ. Ν. Κοφινάς εκδίδει εμπειριστικά έργο γι' αυτό, ενώ σε άρθρο του στην Εγκυκλοπαίδεια του «Πυρσού» παρέχει πλη-

φορορίες για τη νεότερη ιστορία του κτίριου. Σύμφωνα με αυτές, από το 1901 προβλέφθηκε η ανέγερση νέου κτίριου για το Εθνικό Τυπογραφείο, το οποίο οικοδομήθηκε στην οδό Καποδιστρίου, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Κ. Βελλίνη, και παραδόθηκε στο τέλος του 1905.

Το κτίριο του παλαιού Τυπογραφείου της οδού Σταδίου εγκαταλείφθηκε και, σύμφωνα με τον Κορινό, όπως και με την προσωπική και προφορική μαρτυρία του αρχιτέκτονα Φοίβου Ζούκη, που εκπόνησε τα σχέδια προσηθικών και αναμόρφωσης του, το 1931 είχε μεταβληθεί σε ερείπιο. Το 1931-32, λοιπόν, προστέθηκε ο όροφος στο κτίριο, διαμορφώθηκαν οι όψεις του και προστέθηκαν οι πλευρικές επί των οδών Σαντορόζα-Πανεπιστημίου-Αρόστη. Αμέσως μετά εγκαταστάθηκε εκεί το Πρωτοδικείο Αθηνών.

Πώς να εφεραστεί ο Χάρτης της Βενετίας;

Η διαφορά που έχει διαμορφωθεί από τη διάταση απόψεων μεταξύ ΥΠΠΟ και ΥΠΕΧΩΔΕ, για την αναστήλωση του κτίριου, θέτει θέματα ερμηνείας και εφαρμογής του Χάρτη της Βενετίας. Θα πρέπει να αποκατασταθεί η αρχική μορφή του κτίριου (ΥΠΠΟ), αντίθετα, η μορφή με την οποία «έζησε» τα τελευταία 56 χρόνια: Το θέμα, σύμφωνα με υπουργική απόφαση, θα διατηρηθεί επιτροπή ειδικών, υπό την προεδρία του καθηγητή κ. Χαρ. Μπούρα.

Από εδώ πάντως, ως μας επιτραπεί να

εκφράσουμε τη γνώμη ότι ένα από τα καθοριστικά σημεία για την επίλυση της διαφοράς και ορθής ερμηνείας του Χάρτη της Βενετίας, είναι ο **χρόνος** κατά τον οποίο διατηρήθηκαν η μία και η άλλη μορφή του κτίριου: 19 χρόνια με την αρχική μορφή, 77 χρόνια κολοβωμένο και 56 χρόνια με τη νέα και γνωστή μορφή του, που αισθητικά νομίζουμε ότι, σαφώς, υπερχειλίζει της αρχικής. Με αυτή τη συγκεκριμένη μορφή καθιερώθηκε στη συνείδηση ειδικών και κοινού. Η προσωπική εμπειρία μας, άλλωστε, επιτρέπει να δηλώσουμε κατηγορηματικά ότι, εκτός από έναν ιστορικό, τον Γ. Δημακόπουλο, δε συναντήσαμε άλλον ειδικό που να θυμάται ποια ήταν η αρχική μορφή του κτίριου. Δείχνοντας τη χαλκογραφία του 1837, διαπιστώνουμε ότι η εικόνα του κτίριου του 1835 ήταν άγνωστη. Άλλωστε, για την οποιαδήποτε μελλοντική χρήση του κτίριου (δικαστικό, μουσείο κλπ.), είναι λειτουργικότερη η σημερινή μορφή και διάταξη του και όχι, βέβαια, εκείνη του 1835. Εννοείται ότι με τις εργασίες αποτύπωσης και την έρευνα που έκανε το ΥΠΠΟ, δημιουργήθηκε υλικό που θα πρέπει οπωσδήποτε να εκτεθεί στο υπό αναστήλωση κτίριο.

Σημειώσεις

1. «Βήμα» της 17.10.1982, άρθρο του Α.Κ. Αλεξανδρόπουλου.
2. «Βήμα» της 5.12.1982, άρθρο του ίδιου. Ως έτος οικοδόμησης δίνεται το 1834.
3. «Βήμα» της 12.6.1983.
4. Η γνωμοδότηση, συνοδευόμενη με τη βιβλιογραφία που είχα εντοπίσει, έχει ημερομηνία 29 Φεβρουαρίου 1984 και κατατέθη-

κε την επομένη στη Γ 7, που την προώθησε αμέσως στο Γραφείο του Υπουργού. Η γνωμοδότηση κατέληξε με το ότι «προσέτη αποδείξη για τη μετασκευή, και επομένως, για τη μη κατεδάφιση του αρχικού κτίριου του Εθνικού Τυπογραφείου είναι το ότι, κατά την επέμβαση του 1982-83, αρχιτέκτονες της Γ 7 διαπιστώσαν ότι υπήρχαν ακόμα, στους πύλω εσωτερικούς τοίχους, οι χαλκόδες στους οποίους δένονταν τα αλφά, μέσα μεταφορικά μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα».

5. «Επιτηρίς (Almanach) του Βασιλείου της Ελλάδος», του γιατρού Α. Ι. Κλάδου, Αθήνα, 1837.

6. Γ. Ν. Κορινό: «Το Εθνικόν Τυπογραφείον, η Εφημερίς της Κυβερνήσεως και το Εθνικόν Σφραγιστήριον, ήτοι ιστορία και νομοθεσία αυτών», Αθήνα, 1906. Επίσης, άρθρο του στην Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού, στο λήμμα (Εθνικόν) Τυπογραφείον, και άλλο άρθρο στο στο Εγκυκλοπαίδειό Λεξικό του Ελευθερουδάκη, λήμμα, Τυπογραφείον Εθνικόν (1931). Βλ. και Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, αριθμό φ. 91, της 31.12.1835.

7. Βιογραφικό για τον Ιω. Καρπούνη (ή Καρούνη) βλ. στην «Ποικίλη Στοά» του 1886, σ. 478, μετά το θάνατό του, το 1885. Στον «Αιών» της 27.8.1887, (σελ. 565), δημοσιεύεται γενεολογία με βιογραφικά της γυναικός του Αμαλίας, κόρης του φιλέλληνα Γερμανού στρατηγού Στρούνη, η οποία πέθανε τότε στο Μόναχο. Ο Ιω. Καρπούνης συνέχισε να διευθύνει το Εθν. Τυπογραφείο, αφού στάλθηκε στο εξωτερικό για εκμάθηση της εκτύπωσης γραμμωτισμών (βλ. ΦΕΚ αρ. 34, 8.7.1860, σελ. 203, όπου μνημονεύεται το σχετικό β. διάταγμα της 10.6.1860).

8. «Ο Αιών», φ. Σαββάτου 28.8.1854.

Θα ήθελα και από εδώ, να ευχαριστήσω τους κ.κ. Γ. Δημακόπουλο, ιστορικό, Σόλ. Κυβανιτή, ακαδημαϊκό και τον αρχιτέκτονα Φ. Ζούκη για τις πληροφορίες που μου έδωσαν.

Βασίλη Κ. Δωροδίνη